УДК 027.54:316.774

НАЦІОНАЛЬНІ БІБЛІОТЕКИ В СТРАТЕГІЯХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Чжао Лін

У статті розглядаються різні аспекти техніко-технологічного середовища бібліотек, як зовнішнього, так і внутрішнього. Формуються завдання НБ зі створення умов інтеграції системи бібліотек до інформаційної інфраструктури суспільства.

Ключові слова: Національна бібліотека, інформаційна інфраструктура, стратегії, техносфера, компонентна структура, системні зміни.

Different aspects of technical-technological inner and outer environment of libraries are considered in the article. Formed missions of National Library in creation of conditions of integration system of libraries in informational infrastructure of society.

Процеси інформаційної технологізації суспільної діяльності динамічно проявляються в бібліотечній сфері, що обумовлює її інтеграцію до комунікаційної сфери сучасного суспільства. Інтеграція технологій на рівні техносфери суспільства вимагає ретельного дослідження як загальних тенденцій, так і їхнього впливу на структурно-функціональну трансформацію бібліотек як одного з головних елементів інформаційної інфраструктури суспільства. На необхідність дій у цьому напрямку вказують явища бібліотечної діяльності, такі, як: електронні бібліотеки, електронні ресурси, конвертація друкованих ресурсів в електронні, сервіс в Інтернеті тощо. Всі ці явища і факти створюють нову реальність діяльності бібліотечних організацій. Нові об'єкти, на нашу думку, вимагають нових підходів до їхнього вивчення, організації й управління.

Можливості різних країн у формуванні інформаційних ресурсів та ефективного їхнього використання залежать від рівня розвитку їхньої інформаційної техносфери. Під інформаційною техносферою К.К.Колін розуміє "створену людиною сукупність технічних засобів інформатизації суспільства та інформаційних технологій, що забезпечує можливості їх використання, утворюють нове інструментально-технологічне середовище суспільства – інформаційну техносферу [4]". Таке визначення допускає використання поняття техносфера, яке відбиває особливості однієї зі складових інформаційного простору сучасності – соціоінфосфери [3].

Водночас розвиток технічних систем із кін. XX ст. набуває таких особливостей:

– швидке накопичення науково-технічного знання у сфері обробки інформації і створення більш складних інформаційно-комунікаційних комплексів, що ґрунтуються на глобальних засобах зв'язку;

– скорочення строків упровадження інновацій від 3-х до 1,5 років;

– зростання комунікаційної залежності соціальних суб'єктів і соціальних систем. Збереження, відтворення розповсюдження, доступ до інформації, споживання інформації в соціумі визначають можливості країн соціально-культурного, соціально-економічного розвитку і функціонування в умовах глобалізації суспільного життя людства. В цих умовах упровадження новітніх технологій, передусім інформаційних, стає складним завданням і потребує певних обґрунтувань як стратегії і об'єкта управління.

Розвиток інфотехносфери посилює вплив зовнішніх факторів на внутрішню організацію бібліотек і бібліотечні системи. Тенденції розвитку інфотехносфери суспільства значно посилилися за останні роки і зумовлюють нові завдання в реалізації стратегій початкового періоду інформатизації бібліотечної сфери. Інформаційні комунікаційні технології, що стали новими досягненнями останніх десятиріч і з якими пов'язується майбутнє

© Чжао Лін

бібліотек, як зазначає В.О.Ільганаєва, прямо не сприймається як чинник суттєвих трансформацій інституту соціальних комунікацій суспільства [5]. Стрімкий розвиток мережевих технологій веде до перерозподілу функцій соціально-комунікаційних структур суспільства, що зберігають, розповсюджують і обробляють документалізовану, в тому числі електронну інформацію. В глобальному та національному масштабах бібліотечно-інформаційні структури, які вже запізнилися з використання ІТ, або обрали невірний шлях її використання, можуть втратити своє суспільне значення і будуть замінені на інші структури. Можливість цього значно зростає в умовах, коли діють закони ринку. Ми вже маємо чітко сформований, структурований інформаційний ринок [2]. До того ж, треба додати стан, кваліфікацію, інноваційність кадрового складу бібліотек.

Вибір стратегічних напрямів розвитку бібліотек визначення пріоритетів, стратегічне планування діяльності бібліотек у період освоєння ІТ добре розроблено в бібліотекознавстві. Основу розуміння цих процесів склали роботи Л.Я.Шрайберга. Але надалі вдосконалення техносфери суспільства веде до включення наукових бібліотекознавчих досліджень на базі поширення їхніх об'єктів у більш широке методологічне поле.

Йдеться про необхідність упорядкування уявлень про певні сфери, де нині розгортається діяльність бібліотек як соціально-комунікаційних організацій. Відповідно до глобальних процесів інформатизації, інноваційний розвиток бібліотек здійснюється на рівнях: комп'ютеризації, автоматизації функціональних підсистем, інформатизації на основі системно-мережевих інформаційних технологій. Без розв`язання завдань першого рівня неможливо перейти на інший рівень функціонування і розвитку бібліотечних систем, що утворює певні діяльнісні середовища, що мають свої ознаки, правила, матеріальну й змістовну частини, завдання.

У бібліотечно-інформаційній сфері, яка є невід'ємною частиною соціальних комунікацій, ставлення до ІТ стрімко змінюється. ІТ в бібліотеках вже не розглядається як лише технічне обладнання бібліотек комп'ютерами і засобами зв'язку. Провідним стає бачення ІТ як можливість зайняти відповідне місце в соціально-інформаційній інфраструктурі суспільства і виконання завдань не лише збереження, актуалізації культурного надбання людства, але й його актуалізації в соціокультурних підсистемах.

У комплексі вирішені завдання стають засобами інноваційного розвитку бібліотек та їхньої інтеграції до сучасної інфотехносфери суспільства. Попре всі інновації, які в наш час поширюються в інформаційному суспільстві, створення і підтримка техніко-технологічної бази бізнесу залишаються найважливішими.

Електронні бібліотеки, інформаційні ресурси, інфотехносфера та інші нові поняття дозволили впорядкувати потік інформації, що стрімко зростає. Крім того, формування електронних інформаційних ресурсів дозволило по-новому розглядати і вирішувати питання збереження та пошуку даних. Глобальні мережі збільшили аудиторію користувачів фактично до кожного мешканця, що має ПК і вихід до мережі. Створення електронних ресурсів в Інтернеті спонукала до цієї діяльності як окремих людей, так і цілі корпорації.

НБ в цьому процесі стоїть на позиціях захисту національно-культурних інтересів. Невизначеність її ролі в плані відповідальності і функцій веде до її заміщення іншими структурами, до зростання витрат на відповідну підтримку проектів у бібліотечній сфері, втрачання авторитету і прав. Зрештою може вести до обмежень для користувачів у безперешкодному отриманні інформації.

НБ має всі ознаки найбільш розвинутого елементу бібліотечних систем і головного учасника соціально-комунікаційної взаємодії в суспільстві. Вони наділені потужним інформаційним потенціалом, тобто здатні вирішувати завдання інформаційного обслуговування на рівні максимальних можливостей бібліотечної системи, що характеризується досягнутим на даний момент станом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і зв'язку. НБ є учасниками ринку інформаційних послуг як постачальники і споживачі інформації завдяки наявності інформаційних ресурсів національної, міжнародної й

цивілізаційної значущості. Документальні ресурси на традиційних носіях конвертовані і зберігаються в бібліотечних Інтранет/Інтернет системах, інтегровані до всесвітнього інформаційного ресурсу. Простежується прямий зв'язок діяльності НБ із процесами формування нового соціально інформаційного простору, де головною ознакою є наявність організованих інформаційних ресурсів бібліотек, які є не лише доступними (що відповідає розвиненій техносфері суспільства і БСІ), але й відповідають вимогам нової місії НБ – використання ІР на користь розвитку людства.

У сучасних умовах розвиток інформаційно-комунікаційної діяльності НБ і всієї системи бібліотек країни значною мірою залежить від їхньої спроможності створювати та сприймати не лише технологічні інновації, але й управлінські.

Дотепер положення НБ визначалося через функції, що мають родове (внутрішньо бібліотечне положення), тобто забезпечують діяльність НБ як системи, і типові, що пов'язують НБ з іншими бібліотеками в країні та за її межами. Вважалося, що НБ у типологічному розвитку пройшла 2 етапи: перший – коли вона склалася як власне бібліотека, другий – інституалізація її центрального місця в бібліотечній системі країни. В нових умовах з'являються риси третього етапу – перетворення НБ на інтегратора соціально-комунікаційної діяльності бібліотек у мережевому електронному середовищі.

Сучасне електронне середовище складається з добре організованої інформаційно-комунікаційні технології мережі та інформаційних структур мережевого типу. Це стає критерієм розвиненості інформаційного простору суспільства в цілому. Чим більше розвинуте суспільство, тим більше в його ринковій інфраструктурі присутні високоорганізовані мережі і тим більше розповсюджені організації, побудовані на мережевому принципі. В мережевих бібліотечних структурах починає відігравати принципово нову роль НБ – системно-інтеграційна функція з реалізації завдань інтеграції бібліотек до інформаційного простору сучасності на основі створення як бібліотечного електронного інформаційного ресурсу, так і умов його інтеграції до суспільного ІР.

Функції НБ стають більш порівнювальними з функціями допомоги і координації командної діяльності. НБ переходить до застосування управлінського впливу з метою внесення змін до первинних умов функціонування об'єкта управління і до його потенціалу. Вона діє в напрямку формування віртуальних бібліотечно-інформаційних корпорацій як високої форми організації мереж ділового співробітництва. Організаційні структури все більше починають відповідати структурам інформації, інформаційних технологій. Водночас окремі учасники мережі концентруються навколо базового виду діяльності, формулюють загальні цілі, поєднують на цій базі бізнес-стратегії в рамках мережі, інтегрують інформаційні стратегії. Контекст, що є необхідним для переходу до нових інноваційних організаційно-управлінських форм, створюється знаннями.

Технологічні інновації, які здійснюються у вертикально інтегрованих бібліотечних структурах, вплинула на технологічне оновлення виробництва за всіма напрямами діяльності комплектування, обробку, збереження, сервіс, а також на створення і розширення нових напрямів діяльності бібліотек (електронні ресурси, мережений сервіс, в т.ч. on-line пошук, аналітична діяльність управління знаннями тощо). Найрозвинутіші НБ світу мають у своєму складі науково-дослідні та науково-виробничі центри, головними завданнями яких є створення і впровадження технологічних інновацій у бібліотечно-інформаційне виробництво. Нині вони є лідерами в технологіях і визначають технологічний розвиток бібліотек. Але ці напрями реалізуються в більш широкому суспільному просторі – сфері СК, де спостерігається жорстка конкуренція за лідерство на ринку інформаційних продуктів та послуг. Тому НБ мають створювати свої особисті інструменти інноваційного розвитку – управлінчого характеру і ліквідувати технологічне відставання від конкурентів і забезпечувати лідерство в соціально-інформаційній сфері.

В умовах розвинення інфотехносфери на базі ІКТ змінилися характеристики соціоінфо-

сфери завдяки можливостям створення доступу представлення і розповсюд-ження знань у часовому й просторовому вимірах. Зросла необхідність і стала можливою співпраця бібліотек на новому рівні – міжнародної й національної корпоратизації. Взаємодія бібліотек стає ефективним при використанні інформаційних систем, які забезпечуються стандартизованими процедурами комплектування, обробки і збереження національних і світових видань, організації доступу до них і здійснення інформаційного сервісу поступово підвело до необхідності перегляду переходів засобів визначення свого соціального буття. На нашу думку, першим кроком і було поширення програмно-цільового інструментарію в бібліотечній сфері.

Програмно-проектна діяльність стала визначною в реалізації стратегій у бібліотечно-інформаційній сфері наприкінці 90-х рр. XX ст. як на міжнародному, так і на національному рівні. Необхідність розробки планування і впровадження проектів автоматизації бібліотек зумовлена інформатизацією суспільства, а також створює передмови входження бібліотечно-інформаційних ресурсів у сукупний інформаційно-інтелектуальний потенціал суспільства, в т.ч. окремих країн. Так це і відбувається в інформаційно-розвинених країнах. Цей досвід має бути проаналізовано і використувано в країнах, які серйозно ставляться до свого цивілізаційного майбутнього.

До проектів закладається узгодження дій бібліотек і розробників ІС за напрямами: створення систем доступу до БД; забезпечення можливостей доступу до інформації з використанням стандартизованої командної мови; об'єднання електронних каталогів для спільного використання бібліотечних ресурсів упровадження сучасних інформаційних технологій. Результатом реалізації цих узгоджень є дотримання єдності технологічних засобів і технологій; організація середовища досвіду й сценаріїв пошуку за рівнем доступу для різних категорій користувачів.

Ефективність реалізації будь-яких бібліотечно-інформаційних проектів, фактично програмно-цільового управління НБ залежить від розуміння кінцевих, стратегічних цілей розвитку об'єкта й наукових підходів до його обґрунтування і впровадження. Визначення завдань реалізації проектів завершення формування інфотехносфери БСІ, схеми їхньої реалізації й відповідальності учасників є необхідною умовою досягнення бажаного результату. Останній ми бачимо як ініціювання або завершення вже розпочатих робіт зі створення інноваційного, інфотехнологічного базису розвитку бібліотек країни, якими першочергово опікується НБ. Завдання розробки стратегії бібліотечної діяльності в новій виробничій і національно-культурній ситуації нині набувають рис структури предметно-об'єктного поля національної інформаційної політики [5]. Конкретні шляхи вже чітко визначені в міжнародній практиці. По-перше – це розробка державних міжвідомчих концепцій бібліотек, бібліотечно-соціального інституту, системи соціальних комунікацій. По-друге – паралельне створення відомчих (галузевих), регіональних концепцій. По-третє – тісний зв'язок розробників концепцій із бібліотечно-інформаційною та інформаційно-технологічною професійною спільнотою.

Зберігати позиції й темпи розвитку НБ має не лише нарощуючи свій потенціал – важливо не допускати втрати пріоритетів у розбудові національної бібліотечної системи та її розвитку в напрямі завершення інформатизації. Інформація має властивості швидко застарівати й інтенсивно оновлюватися, ІТ також швидко оновлюється. Звідси постає завдання НБ першочергово обстоювати національні інтереси на внутрішньому інформаційному просторі забезпечуючи високий рівень соціально-інформаційного обслуговування суспільства, підтримку потреб науки, освіти, культури.

Національна бібліотека постає інтегратором СК функцій бібліотек країни. Вона займає ключову позицію у схемі керування БСІ держави. На першому рівні національної системи бібліотечно-інформаційного сектору функціонують первісні бібліотечні установи, на другому рівні – їхні об'єднання (галузеві, адміністративні, технологічні, тематичні та ін.), на третьому – національні, центральні, спеціалізовані бібліотеки.

Функціональні завдання бібліотек у реалізації ІКТ програм мають розподілитися наступним чином: на першому рівні формулюються техніко-технологічні комплекси або бібліотечно-інформаційні комплекси, які складаються з комп'ютерної техніки, програмно-апаратних засобів, лінгвістичних засобів взаємодії, виконання завдань класифікації, індексування, формування запитів та описування інформаційних потреб користувачів. Бібліотеки надають опис техніки та технологій, які є в них, тобто освоєні, засвоюються і які планується впроваджувати, технічне обладнання, робочі місця, кадри, які їх обслуговують. Аналітично обробляються дані про конкурентне оточення, перешкоди, які виникають на шляху впровадження ІТ. Ці дані передаються до НБ, або паранаціональної бібліотеки, що має повноваження центру інтегратора з національної програми.

На другому рівні – бібліотеки формують технічну ідею, проводять її експертну ідею, розробляють регіональний проект технологічного розвитку та формування регіональних електронних інформаційних ресурсів. Визначаються засоби, схеми фінансування проекту.

Змістом третього рівня є визначення політики, створення EIP (електронних інформаційних ресурсів) вибір можливих моделей, визначення критеріїв вимірювання результатів упровадження проектів у регіонах і в країні в цілому.

При впровадженні ІТ, як правило, враховуються соціально-економічні аспекти. В стратегії технологічного розвитку в умовах інформаційного суспільства головною є схема: товар – ринок – технологічні можливості – менеджмент. Тобто, політична воля й декларація змін мають бути підтверджені соціально-економічною ефективністю, або також і економічною ефективністю технологічної інновації.

Управління технологічним розвитком має свою структуру і здійснюється на 3-х рівнях: перший – це оперативне управління, другий – управління проектами технологічних змін, третій – стратегія управління розвитком бібліотечно-інформаційних структур. Ці рівні співпадають зі схемою адміністративної структури БСІ та окремої бібліотеки як системних утворень. Відносно національної системи бібліотек цю схему можна використати при вирішенні завдань моделювання структурно-функціональних відносин при реалізації національних проектів і забезпечення фіксованого державного фінансування.

Таким чином, роль НБ в розвитку інформаційної інфраструктури суспільства передусім пов'язаний із опануванням технологій інформаційного суспільства та інтеграцією бібліотек до інфотехносфери соціуму.

Формування електронного внутрішнього бібліотечного середовища зміцнюють бібліотечну організацію як системно, так і окремої бібліотеки. НБ водночас стає інтегратором структурно-функціональних перетворень і носієм розвинутих соціально-комунікаційних функцій бібліотек. Підтримка соціально-культурного статусу НБ вимагає залучення соціально-інжинірингових підходів до впровадження програм і проектів розвитку національних бібліотечних систем. Залучення соціально-інжинірингової діяльності в управління процесом інноваційного розвитку бібліотек мав будуватися на певних конструктах, схемах, алгоритмах їхнього впровадження, які мають чіткі параметричні визначення.

Використана література

1. Вуль В. Кому и зачем это нужно? Электронная библиотека и ее содержимое / В. Вуль // Библиотечное дело. – 2003. – №2. – С.23-25.

2. Давидова І.О. Інформаційний ринок: продуктів та послуг : Конспект лекцій / І.О.Давидова. – ХДАК, 2000. – 70 с.

3. Ильганаева В.А. Гармонизация культурной среды в условиях информатизации общества / В.А.Ильганаева // Х: ХДАК, 1999. – 36 с.

4. Колин К.К. Социальная информатика : учеб. пособие / К.К. Колин. – М.: Фонд Мир. Академический проект, 2003.

5. Ільганаєва В.О. Інституалізація сфери інформаційної політики і проблема вибору стратегічних напрямів / В.О. Ільганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2001. – Вип.6. – С. 242-247.